

Naar een offensief monumentenbeleid

Notitie van de Rijksadviseur voor het Erfgoed naar aanleiding van het advies *Het tekort van het teveel van de Raad voor Cultuur*

Den Haag, 19 april 2006

1. Inleiding

De Raad voor Cultuur (RvC) presenteerde in september 2005 zijn advies *Het tekort van het teveel* in de hoop 'dat dit advies (...) aanleiding geeft tot een breed debat'.¹ Het onderwerp, te weten de omgang van het Rijk met het cultureel erfgoed, rechtvaardigt inderdaad een breed en diepgaand debat. De Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed wil hieraan namens het College van Rijksadviseurs graag een bijdrage leveren.

De Rijksadviseur heeft daarom begin 2006 een rondetafelgesprek belegd waarvan de deelnemers allen intensief betrokken zijn bij de ruimtelijke ontwikkeling van ons land in relatie tot het cultureel erfgoed. Het gesprek stond onder leiding van prof. Nico Nelissen; de lijst van deelnemers is bijgevoegd.

Voor u ligt een notitie gebaseerd op dit rondetafelgesprek, aangevuld met de aanbevelingen die het College van Rijksadviseurs aan de bevindingen ontleent. De notitie reageert op het advies van de Raad voor Cultuur, maar vooral op dezelfde vraag die bij de Raad centraal staat: hoe kan het Nederlandse monumentenbeleid in de toekomst meer overtuigen en meer inspireren?

Wij bieden de notitie graag aan de staatssecretaris van Cultuur, de Raad voor Cultuur, de deelnemers aan het rondetafelgesprek en alle overige betrokkenen en belangstellenden op het terrein van de monumentenzorg aan, in het vertrouwen dat het debat over het cultureel erfgoed ermee wordt aangevuld en verrijkt.

De opbouw van het verslag volgt grotendeels de hoofdlijnen van het advies *Het tekort van het teveel*, die we als volgt kunnen parafraseren.²

Reikwijdte: Het advies behandelt beleidsvraagstukken voor alle drie de 'erfgoedsectoren': musea, archieven en monumenten. De Raad voor Cultuur erkent dat er tussen deze (sub)sectoren aanzienlijke onderlinge verschillen bestaan, maar benadrukt hun overeenkomsten. Er is minder aandacht voor de relaties van elk der erfgoedsectoren met andere beleidsterreinen.

Evaluatie: De Raad vindt het zinvol de Monumentenwet 1988 te evalueren.

Probleemstelling: De Raad constateert dat reeds in de jaren tachtig 'onbeheersbaarheid' als een groot probleem van de monumentenzorg werd gezien. De oplossing werd toen gezocht in decentralisatie. Nu, twintig jaar later, is het probleem van die onbeheersbaarheid volgens de Raad nog niet opgelost. Als tijdelijke oplossing is in 2004 een moratorium op nieuwe rijksmonumenten afgekondigd, in de verwachting dat hiermee ruimte ontstaat om een nieuwe oplossing uit te werken in de vorm van een nieuw monumentenbeleid.

Voorgestelde oplossing: Het voorstel van de Raad voor een nieuw monumentenbeleid bevat vier elementen: meer ruimte voor hedendaagse opvattingen over monumentenzorg, strengere selectie van rijksmonumenten, betere bescherming van de resterende rijksmonumenten, en verdere decentralisatie. Dit moet concreet leiden tot een herijking en herselectie van de bestaande rijksmonumentenlijst, en een actualisering van de Monumentenwet 1988.

¹ Raad voor Cultuur, *Het tekort van het teveel; over de rijksverantwoordelijkheid voor cultureel erfgoed*, Advies Erfgoedselectiebeleid deel I en deel II, Den Haag, september 2005

² Deze parafrase is hoofdzakelijk gebaseerd op p.35 van het advies, aangevuld met de opmerking over de evaluatie van de Monumentenwet 1988, p.43.

2. Reikwijdte: Rijksmonumenten zijn meer dan een collectie of een archief

Het is gezien de achtergrond van de Raad voor Cultuur verklaarbaar dat de Raad een visie wil ontwikkelen die toepasbaar is op alle drie de erfgoedsectoren (musea, archieven, monumenten). De Raad hanteert hiertoe een terminologie met begrippen als instellingenbeleid, collectiebeleid en archiefbeleid.

Maar het resultaat van deze aanpak doet onvoldoende recht aan de realiteit van de monumentenzorg. Het monumentenbeleid behoort niet exclusief tot het erfgoedbeleid. Het is in de afgelopen decennia vitale verbanden aangegaan met andere terreinen, zoals ruimtelijk beleid, architectuurbeleid en economisch beleid. Dat geldt niet alleen voor het beleid, maar in nog veel sterkere mate voor de dagelijkse praktijk op lokaal niveau.

Monumentenbeleid heeft inderdaad een 'hybride' karakter, maar dan in een veel bredere zin dan de Raad veronderstelt.³ Deze breedte komt in het advies te weinig aan bod. Het gevolg is een geforceerde sectorale beperking die de monumentenzorg mogelijk dertig jaar terug in de tijd werpt.

Monumentenzorg vindt plaats onder omstandigheden die op cruciale punten verschillen van collectievorming van bijvoorbeeld schilderijen. De selectie van schilderijen of van roerend erfgoed dat geen deel (meer) uitmaakt van zijn ontstaanssituatie, dient een geheel ander doel dan het selecteren van bijzondere bouwwerken die nog altijd verbonden zijn met de plaats waar ze staan.

Het selecteren van schilderijen leidt tot een al dan niet bewust opgebouwde collectie. De collectioneur kan afstoten en bijverzamen; hij kan uitgaan van representatieve waarde, talent, tijd of materiaal, van representatie van smaak, mode of tijdgeest; hij kan wetenschappelijk te werk gaan, esthetisch, kunstminnend, belegend of speculerend. Kortom: het samenstellen van collecties is op veel manieren mogelijk.

De selectie van bijzondere of waardevolle gebouwen laat deze bewegingsvrijheid van collectievorming niet toe. Bij de waardering van gebouwen kunnen zij niet uit hun ruimtelijke en functionele samenhang worden geïsoleerd. Zij ontleen hun waarde juist aan hun nadrukkelijk situatiegebonden (ontstaans)geschiedenis. Monumenten tonen de sporen van de bouwgeschiedenis en de gebruikscultuur. Ze zijn gebiedsgebonden. Deze gebiedsgebondenheid van monumenten vormt een essentieel bestanddeel van hun cultuurhistorische betekenis. De gebiedsgebondenheid maakt het daarnaast onontkoombaar dat monumenten worden gerelateerd aan de jongere bebouwing in hun omgeving. Monumentenzorg is een cultuurdomein waarin elementen van cultuurbehoud en cultuurschepping onvervreemdbaar samengaan.

Het besef van gebiedsgebondenheid is sinds het Europese Monumentenjaar (M'75) steeds sterker ontwikkeld in de Nederlandse monumentenzorg; niet alleen als idee maar ook als werkprincipe. Dat kwam reeds tot uitdrukking in de stadsvernieuwing vanaf de jaren zeventig. Het culminatiepunt van deze gebiedsgerichtheid wordt bereikt in *Nota Belvedere* (1999), met zijn thematiek van behoud en ontwikkeling die inmiddels breed wordt gedragen.

De sectorale benadering in *Het tekort van het teveel* gaat grotendeels aan deze ontwikkeling voorbij en ziet monumentenbeleid bijna alleen als collectie- en/of archiefbeleid. Daarmee dreigt de monumentenzorg anno 2006 te worden teruggeplaatst naar een situatie van vóór 1975, naar de louter objectgerichte zorg waarbij vanaf 1875 voor het bestaansrecht van ieder afzonderlijk pand moest worden gestreden. Dat zou een weergaloos anachronisme zijn.

Een monumentenselectie 'idealiseren' – losmaken van haar ruimtelijke samenhang – levert weliswaar een virtuele collectie op, een overzichtelijk, soms zelfs een inspirerend handboek of onaardig gezegd: een veredelde postzegelverzameling. Maar onze gebouwde cultuur is meer dan dat. Het gaat niet alleen om een virtuele collectie van betekenis- en kennisdragers, maar ook om echte gebouwen die een concrete bemoeienis hebben met de ruimtelijke kwaliteit van ons stedelijk of landelijk cultuurlandschap.

Aanbeveling

Het begrip 'collectie' wordt ten onrechte in het bestel van de monumentenzorg binnengevoerd. De selectie van monumenten (ex art. 3 MW 1988) moet niet kunstmatig onder hetzelfde bestel gebracht worden als waartoe de selectie van roerend erfgoed behoort.

Aanbeveling

³ Zie de aanbiedingsbrief bij het advies, waarin monumentenbeleid wordt gekenschetst als een hybride van collectiebeleid en archiefbeleid.

Binnen het domein van de monumentenzorg worden begrippen gehanteerd die vanuit verschillende invalshoeken van betekenis of kleur veranderen waardoor een consistente erfgoedfilosofie wordt belemmerd. Voor een visie op de toekomst van ons onroerend erfgoed is een theoretisch fundament nodig dat consistentie vertoont en ijkbaar is.

Zelfs het ogenschijnlijk heldere begrip 'advies' veroorzaakt verwarring, zoals blijkt uit de discussie over het zogeheten 'dubbeladvies'. Het advies van de gemeentelijke monumentencommissie is een toetsend eindadvies waarvan een bouwvergunning afhankelijk is. Het advies van de RACM is bedoeld als een permanente vorm van kennisondersteuning gedurende de totstandkoming van het restauratieplan, waarbij het geschreven eindadvies de bezegeling is van het gehele begeleidingstraject. Het woord 'advies' wordt hier dus voor twee totaal verschillende activiteiten gebruikt.

Besef van deze begripsverschillen en een zorgvuldige terminologie verdienen aanbeveling.

3. Probleemstelling: Hoezo onbeheersbaar?

De Raad voor Cultuur definieert monumenten niet als een toegevoegde waarde maar als een beheersprobleem. Nederland zou teveel rijksmonumenten onderhouden en die rijksbemoeienis zou per monument teveel kosten. Onbeheersbaarheid is volgens de Raad het grote probleem, niet alleen op dit moment maar al sinds de jaren tachtig.

Maar is dat zo? Hoe is de diagnose 'onbeheersbaarheid' tot stand gekomen? Waaraan wordt het begrip gerelateerd? Dat wordt niet duidelijk. De analyses lijken probleemgestuurd. Het bestel staat onder invloed van veranderende opinies. Voortschrijdend inzicht toont al decennia een eigen dynamiek en dat zal zeker ook zo blijven. De probleemstelling is gebaseerd op beschouwelijke veronderstellingen en niet op onderzoek. Een fundamentele probleemstelling ontbreekt ten ene male.

De diagnose kan niet zijn gebaseerd op internationaal vergelijkend onderzoek. Het aantal Nederlandse monumenten, afgezet tegen de totale voorraad onroerend goed, ligt ver onder het Europees gemiddelde.⁴ En de wijze waarop wij onze monumenten restaureren en instandhouden wordt in Europa hooglijk gewaardeerd vanwege haar professionaliteit.

De Raad lijkt zich in hoge mate te hebben laten leiden door de veronderstelling achter de adviesaanvraag: er zijn teveel monumenten en daardoor dreigt *in financieel opzicht* onbeheersbaarheid. De adviesaanvraag omschrijft het probleem van de onbeheersbaarheid niet in andere dan financiële termen, zodat er au fond slechts sprake lijkt te zijn van een bezuinigingsmaatregel. Daarbij is het overigens onduidelijk hoeveel geld het Kabinet (nog langer) over heeft voor het instandhouden van zijn monumenten.

Maar wat is nu het probleem? Gaat het hier om de *financiële* beheersbaarheid? Dan moeten de analyse en de zoektocht naar oplossingen zich op de financiële beheerskant concentreren. Of kampt de monumentenzorg met een *inhoudelijk* beheersbaarheidprobleem? In dat geval staan inhoudelijke criteria centraal. Het zou fnuikend zijn als die twee benaderingen met elkaar werden verward.

Kortom: in de adviesvraag van de staatssecretaris maar ook in het advies van de RvC blijft onhelder wat nu precies het probleem is en waarom. 'Onbeheersbaarheid' blijft een enigszins mistig begrip, dat tot dusver meer versluiert dan verklaart.

Voor een vruchtbaar debat is het noodzakelijk een goede scheiding aan te brengen tussen enerzijds de inhoudelijke waardering van monumenten, en anderzijds overwegingen van financiële aard. Er zal dikwijls een spanning bestaan tussen de ideale monumentenbegroting en het feitelijk beschikbare budget. Maar het is een heilloze weg als getracht wordt deze spanning op te lossen door de inhoudelijke waardering afhankelijk te maken van de financiële mogelijkheden ('We moeten minder gebouwen mooi of belangrijk vinden want anders wordt het te duur.') Als er minder geld is, gaat het niet aan de cultuurhistorische waardering te veranderen, maar moet er worden gezocht naar andere oplossingen.

Die 'andere oplossingen' zijn in de monumentenzorg al jarenlang realiteit. Door de eerder genoemde gebiedsgebondenheid en de nauwe relatie met ruimtelijk beleid, architectuurbeleid en economisch beleid slaagt de monumentenzorg er in de praktijk in om ook bij andere financieringsbronnen aan te haken. De Raad besteedt hier te weinig aandacht aan.

⁴ Simon Thurley, Alexandra Coxen: 'Managing the Past for the Present', in: *Conservation bulletin*, issue 50, autumn 2005.

4. Evaluatie: Eerst evalueren, dan pas het beleid wezenlijk veranderen

De analyse van het ‘probleem’ laat zoals gezegd te wensen over. De Raad maakt onvoldoende aannemelijk waarom een giga-operatie als een ‘fundamentele herijking’ van het selectiebeleid noodzakelijk en effectief zou zijn. Het is dan ook zinvol om, voordat het beleid wezenlijk wordt veranderd, het bestaande Nederlandse monumentenbestel en de bestaande Monumentenwet grondig te evalueren.

Zo’n evaluatie komt niet te vroeg. De laatste evaluatie van het monumentenbestel vond plaats in 1984. Bij de presentatie van de nieuwe Monumentenwet in 1988 stelde de toenmalige minister Brinkman op verzoek van de Tweede Kamer een evaluatie in het vooruitzicht; die heeft tot nu toe niet plaats gehad.

Terecht beveelt de RvC op het einde van zijn nota aan om de werking van de Monumentenwet en de daarop gebaseerde regelgeving te evalueren. Het doel van de evaluatie is om te leren uit het verleden en de bestaande praktijk, ten behoeve van de toekomst. De evaluatie staat ten dienste van een zinvolle herinrichting van de monumentenzorg. De volgende aandachtspunten zijn daarbij van belang:

- De definitie van een beschermd monument en een beschermd gezicht: artikel 1
- Het algemeen of het publiek belang als criterium voor de selectie: artikel 3
- Een waardeoordeel over verleende vergunningen: artikel 11 e.v.
- Het functioneren van de gemeentelijke monumentenverordening c.a. en de onafhankelijkheid van de gemeentelijke monumentencommissie: artikel 15
- Waardeoordeel over de advisering: artikel 16
- Het actualiseren van het register: artikel 20
- De praktijk van de bestuursdwang, art. 30 e.v.
- De planologische bescherming van het stads- en dorpsgezicht: artikel 35 e.v.
- Toezicht op de naleving (sancties en handhaving): artikel 58 en de relatie tot de recent ingestelde erfgoedinspectie
- De onderhoudsplicht, als remplaçant van art. 29 BRRM 1997 (per 1 februari 2006 vervallen)
- Inzicht in een aantal sedert 1988 ontwikkelde beleidsopties zoals de verwevenheid met de zorg voor de ruimtelijke kwaliteit, bouwhistorisch onderzoek, de kwaliteitsborging, de kennisontwikkeling, de rol van het particulier initiatief, de complementariteit van de bevoegdheden van de verschillende overheden, de integrale benadering van ons cultuurlandschap en de verbreding van de monumentenzorg (industrieel erfgoed, wederopbouw, groen erfgoed, mobiel erfgoed, historisch interieur etc.)

5. Perspectief: Naar een offensief monumentenbeleid

De Raad voor Cultuur pleit voor ‘een ingrijpende wijziging van het monumentenbeleid’ maar doet dat met een vizier dat onvoldoende is scherpgesteld. Daardoor ontstaat het gevaar van een onevenwichtig voorstel dat goed werkende onderdelen van het beleid nodeloos overhoop haalt.

Of er werkelijk een ingrijpend gewijzigd nieuw monumentenbeleid noodzakelijk of gewenst is, is een vraag die welbeschouwd op beantwoording moet wachten tot na de voorgestelde evaluatie. De Raad loopt er echter op vooruit door enkele ingrediënten voor zo’n nieuw beleid te noemen. Wij zullen er daarom kort op ingaan.

Hedendaagse opvattingen

De Raad wenst ‘meer ruimte voor hedendaagse opvattingen over monumentenzorg’. In het advies zelf is die ruimte echter opvallend afwezig. Tal van nieuwe opvattingen die in de praktijk van de monumentenzorg zijn doorgedrongen, spelen in het advies slechts een marginale rol. In feite domineert een objectgerichte benadering die de monumentenzorg terug zou brengen naar de periode van vóór 1975.

Een belangrijke opvatting die inmiddels gemeengoed is, is het besef van continuïteit tussen verleden en heden. Monumenten staan niet buiten de geschiedenis; ze waren en blijven onderdeel van een voortgaande dynamiek van verandering. Nederland bezit toonaangevende expertise op het gebied van transformatie; ons land is zelf een voorbeeld van de permanente herschepping van bestaande structuren. Het transformeren zit in onze genen. Het is niet alleen een genot om te zien dat oude gebouwen een nieuwe eigentijdse functie hebben gekregen, dat geldt ook voor grotere gebieden. Door vernieuwing ontstaat dynamiek, in levende monumenten ontwikkelen zich kansen voor nieuwe bedrijvigheid en nieuwe bouwtraditie.

In het verlengde hiervan ligt het besef dat monumenten naast een historische waarde ook een actuele waarde hebben, in culturele, maatschappelijke en economische zin. Sinds de jaren tachtig is het inzicht doorgebroken dat juist op het terrein van ruimtelijke inrichting, stedenbouw en architectuur een gelijk gewicht kan en moet worden toegekend aan economische en culturele argumenten. Economie en cultuur staan niet tegenover elkaar, maar kunnen elkaar bij goed beleid inspireren en verrijken. Het architectuurbeleid van de regering heeft dan ook vanaf het begin het oogmerk gehad 'om de samenhang te versterken tussen het bouw- en cultuurbeleid'.⁵ Dit adagium is vervolgens toepasbaar gebleken op alle schaalniveaus: laat het bouwen samengaan met een streven naar architectonische kwaliteit, en verbindt ruimtelijke investeringen met ruimtelijke kwaliteit. Daarbij kwam ook steeds meer aandacht voor de relatie tussen bestaande en nieuwe kwaliteiten, tussen cultuurbehoud en cultuurschepping. Gebouwen (en ruimtelijke structuren) van zeer uiteenlopende leeftijd staan immers naast elkaar en door elkaar heen, en leveren alle een bijdrage aan de architectonische en ruimtelijke kwaliteit.

Zo is de monumentenzorg met name op lokaal niveau deel geworden van een veelzijdige praktijk van behoud en vernieuwing met culturele en economische motieven. Investeren in cultuur is essentieel om mensen zich thuis te laten voelen en zich aan de stad (de streek, het land) te binden. Cultuur is niet slechts een kostenpost maar een investering die – direct maar vaak ook langs indirecte wegen – economisch kan renderen. Monumentenzorg blijkt bovendien te inspireren tot samenwerking. In de driehoek van lokale partijen (overheid, bedrijfsleven, burgers) is zeer veel draagvlak voor de historie van de stad. Onder elk van deze partijen zijn ambassadeurs te vinden, personen die zich inzetten voor behoud en vernieuwing van het cultureel erfgoed.

'Een stad die investeert in cultuur is uiteindelijk economisch succesvol', aldus burgemeester Rombouts van 's-Hertogenbosch, sprekend vanuit de praktijkervaringen in zijn stad. Monumentenzorg heeft onmiskenbaar positieve macro-economische effecten. Conservering en vernieuwing van monumenten kost weliswaar geld maar levert ook veel geld op. Bezoekers en toeristen komen af op de monumenten en de historische binnensteden. Alleen al vanuit dat gezichtspunt dient met de steden en landschappelijke gebieden zorgvuldig te worden omgesprongen. De ruimte om in Nederland te recreëren is beperkt. Daar ligt ons cultureel kapitaal dat met de jaren alleen maar kostbaarder wordt.

Deze hedendaagse opvattingen en praktijkbevindingen bieden een aantrekkelijke basis voor verdere verdieping van het monumentenbeleid. Ze tonen aan dat het met de monumentenzorg veel minder tobberig is gesteld dan uit het advies van de Raad voor Cultuur kan worden afgeleid. En ze maken het mogelijk om in een andere toonsoort over de toekomst te spreken: van een defensieve naar een offensieve monumentenzorg, van nadruk op de lasten naar nadruk op de lusten, van zorgelijkheid naar zorgvuldigheid, van tobberigheid naar inspiratie.

Aanbeveling

Marktpartijen tonen zich in toenemende mate bereid om in monumenten te investeren. Niet voor niets wordt die meerwaarde verzilverd, zowel in pecunia als in maatschappelijk rendement. Het blijkt belangrijk om de creativiteit van het bedrijfsleven in een vroeg stadium te committeren. Recente inspirerende voorbeelden van zorgvuldige herinrichting zijn Ceramique in Maastricht, de Westergasfabriek in Amsterdam, de Stadswallen van Den Bosch, enzovoorts.

Herselectie

De Raad wenst 'een strengere selectie van rijksmonumenten'. Hier lijkt het zwaartepunt van het advies te liggen: 'Herselectie en herijking van de huidige rijkslijst ziet de Raad als voorwaarden en belangrijke aanzet tot een nieuw monumentenbeleid.'

De Raad stelt dat de wijze van selecteren in het verleden heeft geleid tot een onevenwichtig bestand.⁶ Fundamentele herziening van de waardestelling zou via strenge en objectieve criteria het veronderstelde 'teveel' aanmerkelijk kunnen reduceren. Zo zou de selectie moeten leiden tot een tweedeling: enerzijds ontstaat een collectie van

⁵ Zie het voorwoord in de eerste architectuurnota, *Ruimte voor Architectuur; Nota architectuurbeleid van de ministeries van WVC en VROM*, 's-Gravenhage 1991

⁶ Wat een 'evenwichtig' bestand is, blijft overigens ongewis. De Raad schuift deze vraag door naar een commissie. Ook een uitgesproken visie op de betekenis van het begrip rijksmonument ontbreekt.

topmonumenten waarvoor het rijk zich volledig kan inzetten, anderzijds wordt de zorg voor monumenten van minder gewicht overgeheveld naar de lokale overheid (A- en B-monumenten).

Maar is het erg voor een land of een stad om veel monumenten te hebben? Trouwens, wat is veel, wie bepaalt dat en op basis waarvan? Waarom zouden er minder moeten zijn? Terwijl de Raad nadenkt over reductie, is in het veld juist een tegengestelde beweging waar te nemen. De aandacht voor cultureel erfgoed breidt zich uit naar andere domeinen, zoals cultuurlandschappelijk groen, waterstaatkundige werken, voormalige militaire linies, ensembles van gebouwen en landschappelijke structuren, wederopbouwarchitectuur, landgoederen en tuinen. Het accent verschuift van individuele objecten naar grotere ensembles en Belvedere-gebieden. Deze trend is niet alleen in vakkringen waar te nemen maar zeker ook in de samenleving; zie onder meer de Open Monumentendagen.

Nederland is gezegend met vele monumenten, die met liefde en zorg door eigenaren worden onderhouden. Het monumentenbeleid van het rijk zou zich tot primair doel kunnen stellen deze rijkdom en deze maatschappelijke betrokkenheid te stimuleren en te ondersteunen, in plaats van zich te fixeren op kwesties van veronderstelde 'onbeheersbaarheid'.

Voorts is het de vraag: Wat levert zo'n door de Raad gewenste totale herselectie en herijking op? Het belooft een interessante academische exercitie te worden, maar voor de praktijk van de monumentenzorg betekent het een monsteroperatie met hoge kosten en zeer onzeker resultaat.

Voor de praktijk van de monumentenzorg is een herijking van het bestand ook niet nodig. De vraag naar een verantwoorde tweedeling tussen nationale en lokale, of tussen A- en B-monumenten, is niet voor het eerst aan de orde. Het is een regelmatig terugkerend thema; de pluriformiteit van vorm en functie, van ouderdom en situering, van uniciteit en historische context brengt dat met zich mee. Een helder onderscheid is zinvol in termen van beheersbaarheid.

Momenteel is het in de praktijk inderdaad mogelijk zo'n onderscheid te maken. Dit onderscheid, ontstaan sedert de herziening van de monumentenwet in 1988, is meer pragmatisch dan academisch van oorsprong maar functioneert naar tevredenheid. Onderscheiden worden:

- De categorie *woonhuizen* (37.000 monumenten). Het zwaartepunt ligt hier op decentraal niveau. De gemeente is vergunningverlener en ontfermt zich over de ruimtelijke kwaliteit van de woonomgeving in termen van stadsvernieuwing en omgevingszorg. De rol van het rijk beperkt zich hoofdzakelijk tot het fiscaal regiem waaronder deze monumenten in het BRIM zijn gebracht; de eigenaar heeft recht op fiscale aftrek bij het instandhouden van zijn eigendom.
- De categorie *overige monumenten* (15.000 monumenten). Dit kunnen we zien als 'A-monumenten'. Ook voor deze categorie verleent de gemeente de vergunning, maar door hun (historische) functie en materiële specificatie vereisen zij bijzondere zorg, kennis en expertise, die via de Rijksdienst (RACM) als centraal kenniscentrum kunnen worden geleverd.

Aanbeveling

Dit inmiddels algemeen aanvaarde praktische onderscheid maakt een wetenschappelijk gespecialiseerde selectie in A- en B-monumenten overbodig. Deze levert geen bijdrage aan de beheersbaarheid van de zorg maar dient vanuit een academische invalshoek een zelfstandig wetenschappelijk doel.

Decentralisatie

De verhouding tussen de verschillende overheidslagen speelt een dubbelzinnige rol in het advies van de Raad. De Raad merkt op dat na twintig jaar decentralisatie nog altijd het beheersbaarheidsprobleem niet is opgelost, maar stelt voor de toekomst opnieuw decentralisatie ('grotere verantwoordelijkheden voor andere overheden dan het Rijk') voor als onderdeel van de oplossing.

Er is echter nog een andere dubbelzinnigheid die aandacht verdient. Decentralisatie wordt voornamelijk in negatieve termen benaderd: dat wat is gedecentraliseerd, is daarmee weg bij het rijk en door het af te schuiven is voor het rijk het probleem opgelost.

De positieve benadering van decentralisatie, in termen van subsidiariteit – 'alles op zijn plaats' – krijgt ten onrechte weinig aandacht. Nergens blijkt trots over de vele successen die op decentraal niveau, in de Nederlandse steden en dorpen, zijn aan te wijzen als uitvloeisel van de enorme stadsvernieuwingsinspanningen tussen 1974 en 1991. Hier stonden 'centraal' en 'decentraal' niet tegenover elkaar; de stadsvernieuwing was het resultaat van een weloverwogen afstemming tussen Rijk en Gemeenten. Met een vergelijkbare ambitie vindt op dit ogenblik in de middelgrote gemeenten een proces van stedelijke vernieuwing plaats. Zonder uitzondering is hierbij sprake van samenwerking tussen overheden onderling (publiek-publiek) en tussen overheden en de markt (publiek-privaat).

Dergelijke noties van subsidiariteit en optimale afstemming tussen de bestuurslagen krijgen nauwelijks aandacht. De huidige behoefte om verantwoordelijkheden verder te decentraliseren lijkt geen ander doel te dienen dan een budgettaire lastenverschuiving.

Bovendien heeft decentralisatie in de afgelopen jaren een slechte naam gekregen doordat lokale overheden werden teleurgesteld in hun budgettaire verwachtingen. De bevoegdheden en verantwoordelijkheden werden gedecentraliseerd maar de budgetten bleven daarbij achter. Doordat de jaarbudgetten veel te klein waren voor het gestelde programma, moesten er steeds meer regels komen om het tekort eerlijk te verdelen. Deze regeldichtheid en het gebrek aan transparantie zijn het beleidsdomein van de monumentenzorg steeds meer gaan domineren.

De impulsfinanciering heeft het leed van tijd tot tijd verzacht, maar was een gebrekkige basis voor continuïteit.⁷ Als alle beschikbare budgetten tussen 1996 en de invoering van het BRIM (Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten) in 2006 in gelijke parten over de jaren waren verdeeld, dan hadden de overheden onderling langetermijnplannen kunnen maken en de continuïteit in de restauratiebranche kunnen garanderen, zodat de actoren binnen het bestel in staat waren geweest zich te concentreren op kwaliteitsaspecten. Doordat deze continuïteit ontbrak, is de beoogde decentralisatie van 1988 niet tot volledige wasdom gekomen. De tijd is om die reden niet rijp om de decentralisatie juist nu te intensiveren. De maatregelen die op dit punt door het BRIM worden voorzien zijn een veel beter antwoord op de gewenste verhouding tussen rijk en andere overheden.

Aanbeveling

Het monumentenbestel is beter gediend bij het stimuleren van samenwerking tussen de verantwoordelijke partijen die op kwaliteitsprestaties is gericht

6. Slot: Verleden of toekomst?

In deze tijd vol ongerijmdheden kan monumentenzorg heel inspirerend werken. Door vanuit de historie te werken aan nieuwe ontwikkelingen wordt monumentenzorg een onderdeel van de toekomst. Een offensieve strategie veronderstelt dat monumentenzorg niet alleen vanuit de cultuurhistorie wordt benaderd, maar nadrukkelijk ook bij architectuur, stedenbouw en planologie wordt betrokken. Dat is in de praktijk nu al vaak het geval, en het is zaak dat de waardering van deze vruchtbare praktijk ook doorklinkt in het rijksbeleid.

De inrichting van ons land is te beschouwen als een uiting van cultuur. Het draagvlak voor monumentenzorg is in Nederland groot. Er liggen enorme kansen om een relatie te leggen tussen deze maatschappelijke binding en de noodzaak om het cultureel bewustzijn en de kennisinfrastructuur te vergroten. Vooral daar is een centrale rol weggelegd voor de verantwoordelijke bewindspersoon. Reeds in het onderwijs moet worden begonnen met het verbinden van de twee werelden van behoud en ontwerp, door ontwerpers te confronteren met de geschiedenis en historici meer te laten begrijpen van het ontwerp.⁸

Er is eerder aanleiding om het domein van monumentenzorg uit te breiden dan om het te beperken. Monumentenzorg dient te worden gekoppeld aan aspecten van transformatie en daarbij gebruik te maken van de passie, de professionaliteit en de creativiteit van de verschillende spelers in het veld. Het cultureel erfgoed is een levend bestand, waaraan elke generatie nieuwe lagen van vitaliteit toevoegt. Het rijksbeleid op dit terrein is geen corvee maar een eer.

Fons Asselbergs

Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed

⁷ Fons Asselbergs, 'De zeven continuïteiten van restaureren', in: *Monumenten*, 2005, nr.9, p.22

⁸ De leerstoelen Belvedere en de leerstoelen van het MIT te Delft maken hiermee een begin.

Deze notitie is opgesteld op basis van een rondetafelgesprek op 9 januari 2006 in Theater Diligentia te Den Haag. Hieraan namen deel:

N.J.M. Nelissen (Architectuurcentrum Nijmegen, ACN) dagvoorzitter
A.L.L.M. Asselbergs (Atelier Rijksbouwmeester)
J. Coenen (TU Delft)
P. Depla (Gemeente Nijmegen)
K. Joosse (Koninklijke Nederlandse Heidemij)
J. Laan (ROM Rijnmond)
D.A. Regenboog (LATEI projectontwikkeling)
J. Rodermond (Stimuleringsfonds voor Architectuur)
A.G.J.M. Rombouts (Gemeente 's-Hertogenbosch)
A. Rijckenberg (VROM-raad, Habiforum)
M.A.A. Schoenmakers (AM wonen bv)
J. Wevers (Landelijke commissie beschermde stads- en dorpsgezichten)

Waarneming en ondersteuning:

D. van Asbeck (Ministerie OCW, De nieuwe erfgoedinspectie)
P. Breevaart (Rijksdienst Monumentenzorg, RDMZ)
M. van Heck (Atelier Rijksbouwmeester)
M. Paulissen (S@M stedenbouw & architectuurmanagement)
M.A. Visser (S@M stedenbouw & architectuurmanagement)